

Socialinio darbo tyrimai

Jaunų žmonių, leidžiančių laiką gatvėje, savivoka

Kasparas LAURECKIS

*Vilniaus universiteto
Socialinio darbo katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01313 Vilnius
Tel. 8 676 00322*

El. paštas: kasparas.laureckis@gmail.com

Donata PETRUŽYTĖ

*Vilniaus universiteto
Socialinio darbo katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01313 Vilnius
Tel. 8 688 28886*

El. paštas: donatai@gmail.com

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – atskleisti jaunų žmonių, leidžiančių laiką gatvėje, savivoką. Pirmoje straipsnio dalyje aprašomi pagrindiniai savivokos aspektai, aptariant Carl R. Rogers'o savęs suvokimo koncepciją. Kitose dalyse pristatomi kokybinio tyrimo rezultatai. Tyrimas atskleidė, kad jauni žmonės, laiką leidžiantys Vilniaus miesto Viršuliškių ir Pašilaičių mikrorajonuose, susiduria su skirtingais sunkumais, kurie daro tiesioginę neigiamą įtaką savęs vertinimui. Jaunuoliai mato save „blogus“ ar atskirtyje esančius žmones. Dėl patirtų sunkumų vaikystėje, problemų šeimoje, mokykloje ar bendraamžių tarpe jie dažnai jaučiasi vieniši, kamuojami slogių, depresyvių minčių. Dauguma jų jaučia bendrą nepasitenkinimą gyvenimu, o rizikingo elgesio priežastimis įvardija prasmės trūkumą. Nors jaunuoliams trūksta pasitikėjimo savimi, vis dėlto jie žino ir savo stiprybes.

Pagrindiniai žodžiai: savivoka, jaunimas, darbas su jaunimu gatvėje, socialinis darbas gatvėje.

Įvadas

Gatvėje leidžiantys laiką jauni žmonės paprastai yra tie, kurie ne namie, dažnai ir ne mokykloje, o būtent gatvėje, kiemuose, prekybos centruose ir kitur su savo draugais, vadinamąja chebra¹, praleidžia reikšmingą dalį savo laiko. Įvairių šalių patirtis rodo, kad gatvėse šie jaunuoliai būna neatsitiktiniai. Dažniausiai namuose jie jaučiasi prastai, turi begalę sunkumų, su kuriais jiems yra pernelyg sudėtinga tvarkytis. Atlikti tyrimai rodo, kad jų problemos yra susijusios su tėvų (ar bent vieno iš jų) neturėjimu, šeimos sudėties pokyčiais, komplikuotais ir silpnais šeimos narių

¹ Chebra – mokslinėje literatūroje dar kitaip vadinama klika (angl. k. *clique*) reiškia jaunų žmonių grupę, kuri išsiskiria savita bendravimo kultūra, tradicijomis ir nusistovėjusiais vaidmenimis. Ši grupė dažniausiai yra laikinas socialinis konstruktas, gyvuojantis, kol narius vienija kažkoks bendras bruožas ar interesas (pavyzdžiui, gyvenamoji teritorija, panašūs pomėgiai, patiriama atskirtis mokykloje) (Mokytis iš gatvės, 2015).

tarpusavio santykiais, tėvų dėmesio ir šilumos trūkumu. Šių jaunų žmonių šeimose taip pat vyrauja nedarbas, alkoholio ar narkotikų vartojimas, skurdas, smurtas (Murray ir kt. 2012; Štuopytė 2010). Patys jauni žmonės dėl to yra linkę į priklausomybes (klijų, alkoholio vartojimą, rūkymą), netinkamą elgesį (keikiasi, elgiasi agresyviai), dažnai neturi draugų ar turi silpną ryšį su jais, jų mokymosi motyvacija žemą (Murray ir kt. 2012). Šie jaunuoliai yra laikomi žmonėmis, iškritusiais iš sistemos, nepajėgiais įsipareigoti ir tinkamai veikti įprastoje mokymosi ir darbo aplinkoje (Pare 2013).

Kalbant apie šios visuomenės grupės tyrimus, dominuoja jų probleminių patirčių ir stiprybių, jų socialinio gyvenimo ir jiems teikiamų paslaugų tyrimai (Bender ir kt. 2007; Fletcher, Bonell 2008; Kidd, Kral 2002; Lynn, Horner 2003; Crimmens 2004). Galima pažymėti, kad nėra išsamių tyrimų, kurie leistų giliau pažinti šią jaunimo grupę iš vidinės perspektyvos ir paaiškintų jų savęs suvokimą. Gretinant šių jaunuolių charakteristikas su tyrimais apie kitas jaunimo grupes (McCarthy, Hoge 1984; Cole ir kt. 2001; Bosma, Jackson 1990), galima tik kelti prielaidas, kokios gali būti šių žmonių savivoka. Artimiausias šiai tematikai būtų Kid ir Golan (2008) atliktas kokybinis tyrimas, kuris atskleidžia benamių jaunuolių savivokos reikšmę jų psichologiniam atsparumui. Todėl šiame straipsnyje pristatomu tyrimu yra siekiama labiau pažinti jaunus žmones, kurie dėl skirtingų priežasčių pasirenka laiką leisti gatvėje. Tyrimo rezultatai gali būti naudingi siekiant paaiškinti ir suprasti tikruosius gatvėje leidžiančių laiką jaunų žmonių poreikius, duoti kryptį gatvėje dirbančių socialinių darbuotojų profesinės laikysenos ir vaidmens formavimuisi ir tapti pagrindu, kuriuo remiantis kuriamas abipusiu pasitikėjimu grįstas santykis. Tikimasi, kad šio tyrimo rezultatai ne tik leis geriau pažinti vieną iš didžiausioje rizikoje esančių mūsų visuomenės grupių, bet ir bus mažas žingsnis, siekiant darbo su jaunimu gatvėje² didesnio pripažinimo, o jo šiuo metu Lietuvoje ypač trūksta (Švedaitė-Sakalauskė, Eidukevičiūtė, 2015).

Taigi straipsnio tikslas – atskleisti jaunų žmonių, kurie leidžia laiką gatvėje, savęs suvokimą. Uždaviniai – išnagrinėti, kaip jaunuoliai, kurie leidžia laiką gatvėje, save mato, save vertina, kokie nori būti. Tikslui pasiekti atliktas kokybinis tyrimas, naudojant pusiau struktūruotą giluminį interviu. Tyrimo metu buvo apklausti šeši 14–18 metų žmonės (3 vaikinai ir 3 merginos), kurie didžiąją savo laiko dalį praleidžia gatvėje³. Interviu buvo analizuojami remiantis grindžiamosios teorijos principais, t. y. atliktas atviras ir ašinis kodavimas (Strauss, Corbin 1990).

1. Pagrindiniai savivokos aspektai

Bendraja reikšme savivoka reiškia savęs, savo asmenybės, savybių, vertės ir kitų požymių į save suvokimą (Parker 2010). Tai daugialypis hierarchinis konstruktas, kuris vystosi jau nuo kūdikystės, pradedant nuo „egzistencinio savęs“, t. y. suvokimo, kad esi atskiras nuo kitų, einant prie

² Darbas su jaunimu gatvėje – tai kryptingas darbas, kurio metu gatvės darbuotojai mezga santykius su atskirais jaunais žmonėmis ar jaunuolių grupėmis jų susibūrimo vietose (žaidimų aikštelėse, gatvėse, kiemuose, parkuose, prekybos centruose, kavinėse ir pan.), teikia asmeninę, socialinę, ugdomąją pagalbą arba nukreipia ir palydi jaunus žmones į esamas institucijas, organizacijas (Mokytis iš gatvės, 2015).

³ Tai jaunuoliai iš Viršuliškių ir Pašilaičių mikrorajonų (Vilniuje). Tyrimas buvo atliekamas pagal Pal. J. Matulaičio socialinio centro vykdomą socialinio darbo gatvėje su jaunais žmonėmis programą „Sofkė“. Programa pradėta įgyvendinti 2012 metų rudenį. Tai yra pirmoji socialinio darbo gatvėje programa Lietuvoje. Tyrimas buvo atliekamas derinant du vaidmenis – socialinio gatvės darbuotojo ir tyrėjo.

„kategorinio aš“, kai vaikas save suvokia per išorinį pasaulį (Wylie 1979). Jaunesni vaikai dažnai yra linkę turėti itin pozityvų savęs ir savo gebėjimų suvokimą, nes jiems dar trūksta kognityvių gebėjimų kritiškai įvertinti savo gebėjimus ir integruoti informaciją iš skirtingų šaltinių. Vėliau savęs vertinimas dažnai suprastėja dėl atsiradusio didesnio gebėjimo suprasti, kaip kiti mato jų įgūdžius, ir geriau skiriamų savo pastangų ir rezultatų. Todėl vaikų savęs suvokimas tampa tikslesnis. Dar vėliau, paauglystėje, įprastu atveju savęs vertinimas vėl šokteli, nes didesnė laisvė jiems suteikia daugiau galimybių dalyvauti įvairioje veikloje, kurioje šie jaunuoliai jaučiasi esantys kompetentingi (Harter 1999; cit. pgl. Manning 2007). Tačiau taip paprastai būna normaliu atveju, kai vaiko raidos ir jo gyvenimo netrikdo įvairūs jam nepalankūs veiksniai, trauminiai įvykiai.

Vienas iš humanistinės psichologijos ir į klientą orientuotos psichoterapijos pradininkų Carl Rogers (Wilken 2010) savo asmenybės teorijoje teigė, kad žmogaus savivoka susideda iš individiškai unikalių trijų dalių: kaip žmogus save mato, save vertina, koks nori būti.

Savęs matymas yra „geštaltas, kuris gali, bet nebūtinai yra įsisąmonintas“ (Rogers 1959, p. 200) Jis yra lankstus ir kintamas. Tai procesas, tačiau kiekvienu konkrečiu laiko momentu tai ir ypatinga visuma, kuri bent iš dalies gali būti apibrėžta ir apibūdinta. Tai, kaip žmonės mato save, nebūtinai yra sąmoninga ir nebūtinai atspindi realybę. Pavyzdžiui, žmogus, sergantis anoreksija ir būdamas labai mažo svorio, gali manyti, kad yra storas. Žmonės savo paveikslą gali apibūdinti skirtingai: fizinės ir asmeninės būdo savybės, socialiniai vaidmenys, egzistencinis apibūdinimas.

Savivertės ir savivokos sąvokos dažnai yra vartojamos sinonimiškai, tačiau jos reiškia skirtingus, nors ir susijusius dalykus. Manoma, kad savivertė yra savivokos subkategorija (Rice ir Dolgin 2005; Schunk 2000, cit. pgl. Parker 2010). Savivoka susijusi su tuo, kaip asmuo suvokia savo kompetenciją ar adekvatumą įvairiose srityse. O savivertė yra bendras žmogaus savęs įvertinimas, savęs priėmimas ir pasitikėjimas savimi, įskaitant bendro laimingumo ir pasitenkinimo gyvenimu jausmus (Harter 1999, cit. pgl. Manning 2007).

Idealusis „aš“ yra terminas, vartojamas „apibūdinant tokią savivoką, kurią asmuo labiausiai norėtų turėti ir kurią turėdamas labiausiai save vertintų“ (Rogers 1959, p. 200). Savęs suvokimas labai priklauso ir nuo to, kaip žmonės save įsivaizduoja perspektyvoje. Kokie jie norėtų būti? Kokių turi tikslų ir ambicijų? Kaip intensyviai ir ką norėtų pasiekti gyvenime?

Dažniausiai tarp to, kaip žmonės save mato, ir to, kokie jie norėtų būti, yra didesnis ar mažesnis skirtumas ir tai daro tiesioginį poveikį tam, kaip žmogus save vertina. Žmogaus idealiojo ir tikrojo „Aš“ neatitiktis vadinama nesuderintumu (Rogers 1959).

2. Jaunuolių savęs matymas

Aiškiiai suvokiu man keliamus aplinkos lūkesčius, tačiau dėl to mano elgesys nesikeičia. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad jauni žmonės, leidžiantys laiką gatvėje, labai dažnai pastebi savo „gerą“ ir „blogą“ elgesį ir žino, kaip jie „turėtų“ gyventi. „*Man atrodo pradėjau dar daryt per daug to, ko negalima. Nueit parūkyt, išgert kartais. Ir... Nereikia nuo tokių dienų. Mažų*“, – pasakoja vienas iš tyrimo dalyvių. Klausantis jo ir kitų tyrime dalyvavusių žmonių panašių pasakojimų susidaro įspūdis, kad jaunuoliai savo elgesį grindžia remdamiesi ne savo vidinėmis, bet išorinėmis vertybėmis, kurios yra perimtos iš jų aplinkos.

Analizuojant atliktus interviu išryškėjo, kad jaunuoliai, tokiu būdu paaiškindami savo elgesį, yra linkę greitai save nuteisti. „*Ai, ir per daug geriu. Alkoholikė*“, – teigia mergina. Toks jaunuolių savęs kaltinimas jiems sukelia papildomą frustraciją, nerimą ir prisideda prie neigiamo savęs paveikslu kūrimo: „*Kai kažką blogo darau, tai nepatinku.*“

Įdomu yra tai, kad jaunimo pasakojimuose atsiskleidžiantis „teisingo“ ir „gero“ gyvenimo suvokimas viso interviu metu yra paneigiamas priešingu elgesiu. Pavyzdžiui, mergina, pasakiusi, kad reikėtų mažiau keiktis, po kelių akimirkų vėl keikiasi.

Mokslinėje literatūroje rašoma, kad žemesnę savivertę turintiems žmonėms aplinkos keliami lūkesčiai turi didesnę nei kitiems įtaką jų vystymuisi ir elgesiui (Brockner 1988, cit. pg. Powell 2009). Svarbu yra tai, kad du žmonės, turintys lygiai tokį pat pasisekimą savo gyvenime, gali skirtingai save matyti, nes jie savo aplinkoje susiduria su skirtingais žmonių lūkesčiais.

Apibendrinant visus duomenis galima daryti išvadą, kad tyrimo dalyviai gerai suvokia jiems keliamus teisingo elgesio lūkesčius, o ilgainiui tokius lūkesčius pradeda kelti patys sau, tačiau šis procesas elgesio pasikeitimui neturi įtakos.

Savęs suvokimas: nežinau, kas aš esu. Imant interviu iš jaunuolių dalis klausimų tiesiogiai ir netiesiogiai tyrimo dalyvius kvietė tyrėjui papasakoti, kaip jie supranta, kas jie yra, apibūdinti save ir savo gebėjimus. Šie klausimai leido tirti jų savęs suvokimą. Išanalizavus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad dalis jaunuolių yra visiškai pasimetę. Jiems ypač sunku galvoti ir kalbėti apie save. „*Tokie klausimai... /Mm... /Mm... Nežinau*“, „*Mm... Gal... Esu toks ir toks. Ką veikiu... Ne. Nežinau. Neįsivaizduoju*“, – pasakoja skirtingi tyrimo dalyviai.

Be to, galima pažymėti, kad šiems jaunuoliams apskritai trūksta įgūdžių reflektuoti save ir savo gyvenimą. Dažnai uždavus skirtingus klausimus jie teigė, kad jaučiasi keistai šitaip kalbėdami arba tokie klausimai jiems yra netinkami. Pavyzdžiui, vaikinai interviu pabaigoje dalijasi savo įspūdžiais: „*Man tai keista iš tikrųjų (juokiasi). Keista taip kalbėt su tavim.*“ O vienos merginos paprašius apibūdinti save ji atsakė: „*Čia jau aš neįsivaizduoju, aš niekada nesugebėjau šito klausimo atsakyti. / Neįsivaizduoju. Nes sunku save apibūdinti, nes...*“

Teigiama, kad stiprus savęs suvokimas labai priklauso nuo žmogaus turimų stabilumo ir tęstinumo šaltinių gausos: nesikeičiantys namai, stiprūs šeimos ryšiai, saugumas darbe, nekintama reputacija ir kt. Būtent šie dalykai žmogaus savivoką padaro saugią, o žmogus, turintis minėtas savybes, dažniausiai nesusiduria su tapatumo problemomis (Baumeister 1999). Taigi galima daryti prielaidą, kad daliai jaunuolių kyla sunkumų apibūdinti save dėl neturimos aiškios savivokos. Tam turi įtakos menki savirefleksijos įgūdžiai ir stabilaus gyvenimo trūkumas, kuris atsiskleidžia bendrame viso tyrimo kontekste.

Prasmės nebuvimas – rizikingo elgesio ir savęs žalojimo priežastis. Atliekamų interviu metu jauniems žmonėms pakankamai atvirai pasakojant apie savo santykius su draugais ar kitą gyvenimo patirtį išryškėjo bendra tendencija, kad gatvėje laiką leidžiantys jaunuoliai dažnai renkasi rizikingą elgesį: vartoja psichotropines medžiagas, rūko, leidžiasi į pavojų keliančius santykius, nesaugo savęs. Taip pat dalis jaunuolių save žaloja ar yra bandę žudyti. Patiems jaunuoliams nėra lengva paaiškinti savo tokį elgesį. Vis dėlto daugelis jų teigė, kad savo gyvenime nemato prasmės.

Viena mergina pasakoja, ką mano apie savo rizikingą elgesį: „*Ir tipo vapše, man jau viskas dzin tipo. Nu ir kas čia. Nu nueisiu ten nusigersiu, pasikratysiu ir kas iš to? Numirsiu, nenumirsiu, nu kas čia bus va? Eisiu partrenks, nepartrenks, suvažinės, nesuvažinės. Nu ir kas čia tokio?*“

Nieko iš to neatsitiks, žinai.“ Vėliau iš merginos kalbos galima pastebėti, kad ji yra nusivylusi gyvenimu ir praradusi viltį: „*Nusigersiu ir būsiu bomže. Vat ir man pochui. Ir sakysiu gyvenimas blogas*“, „*Norisi mirt, norisi dingt iš gyvenimo, norisi viską pamiršt. Yra neįmanoma nors ir norisi nusižudyt*“, – pasakoja kita mergina.

Yra žmonių, kurie jaučia bendrą nepasitenkinimą gyvenimu. „*Ir ta prasme tiesiog lenda blogos mintys, kodėl man taip turėjo nutikti? Kodėl aš turiu viską, ta prasme, pats kapanotis? Kai kiti ten viską gauna po iš kokių tėvų ar dar kažko... Nu tiesiog turiu muštis savo tikslų pats. Ir tai tiesiog, nu perša blogas mintis, ta prasme, atsibodo, nebenoriu, viskas, viskas baigta, nieko nebedarysiu. / Pavargau*“, – mintimis dalijasi vaikinai. Taip pat bendras nusivylimas gyvenimu reiškiasi pasakymais, kad tyrimo dalyviai norėtų gimti iš naujo, norėtų gyventi kitoje šeimoje, mielai apsikeistų vietomis su kuo nors kitu ir kt. „*Nu šiaip kažkoks tas likimas, to toks jausmas, kad aš gimiau, kad atpirkčiau savo šeimos nuodėmes...*“, – atvirauja viena tyrimo dalyvė. Iš šių duomenų galima teigti, kad žmonės dėl savo nesėkmių neprisiima asmeninės atsakomybės, o kaltina likimą ar nesėkmingai susiklosčiusias gyvenimo aplinkybes.

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad prasmės motyvas yra susijęs su žmogaus poreikiu suprasti savęs egzistencinę reikšmę (Baumeister 1991, cit. pgl. Vignoles ir kt. 2006). Daugybė autorių manė, kad ieškoti prasmės yra esminė žmogaus prigimties dalis, turint galvoje, kad egzistencijos prasmingumas yra vienas iš pagrindinių psichologinės gerovės bruožų (Bartlett 1932, Frankl 1962; McGregor ir Little 1998; cit. pgl. Vignoles ir kt. 2006). Pavyzdžiui, prasmės paieška yra raktas, siekiant sėkmingai įveikti skirtingus gyvenimo įvykius kaip netektis (Golsworthy, Coyle 1999, cit. pgl. Vignoles ir kt. 2006).

Apibendrinant duomenis galima daryti prielaidą, kad jaunų žmonių rizikingas elgesys yra tik ledkalnio viršūnė. Patys tyrimo dalyviai, aiškindami savo tokį elgesį, įvardija, jog šiuo gyvenimo laikotarpiu jiems sunku įžvelgti prasmę, aiškiai įsivaizduoti savo ateitį, jie yra apimti nevilties.

Lūžio taškas – mano gyvenime ne visada viskas taip buvo. Išanalizavus gautus duomenis paaiškėjo, kad tyrime dalyvavusių žmonių savęs matymas keitėsi. Dauguma jaunuolių pasakojo, kad jie gyvenime ne visada buvo tokie, kokie yra dabar. Įdomu yra tai, kad jie gebėjo įvardyti daugmaž aiškų lūžio tašką, kai jų gyvenimas, o kartu jų savęs matymas pasikeitė.

Viena iš tyrime dalyvavusių merginų pasakoja: „*Ir aš tikėjau vasaros geros, bet ten visai kitaip viskas buvo. Kažkaip ir aš taip maždaug žinai, buvau vienas žmogus ir tiesiog kažkaip persiverčiau į kitą.*“ Vėliau ji paaiškina, kad tas lūžio taškas buvo jos bandymas nusižudyti. Svarbu paminėti ir tai, kad mergina pasikeitė drastiškai: „*aš buvau gryna namisėda*“, o po minėto įvykio ji teigia, kad „*visiškai nusivažiavo*“.

Kiti jauni žmonės mini pasikeitę atsiradus sunkumų šeimoje. Pavyzdžiui, vienas vaikinai įvardija jo paėmimą iš šeimos: „*Tai kai gavau su katilu per galvą, paskambinau dėdei ir dėdei kitą dieną atvažiavo su ten vaikų saugos tarnyba. Sakė, iš mokyklos pasiėmė, susidėjau daiktus ir nuvežė pas močiutę. Ir močiutė priglaudė.*“

Dar jaunuoliai savo pasikeitimų pradžią išvelgia paauglystėje. „*Mergos pradėjo rūpėt ir taip toliau. Nu kad atrodė, tipo, man ten jau mergos rūpi, tai jau tipo nereikia*“, – pasakoja vienas iš vaikinų, kaip pradėjo praleidinėti pamokas mokykloje.

Demo (1992) teigia, kad žmogaus savivoka yra ne tik konkreti struktūra, bet ir procesas. Ji yra stabili, bet ir besikeičianti. Savivoka gali būti apibūdinama kaip judantis pamatas ar struktūrinių pasikeitimų procesas. Todėl apibendrinant galima daryti išvadą, kad jaunų žmonių savivoka yra

dinamiška ir susijusi su amžiaus tarpsniais, asmeniniais išgyvenimais ar pasikeitusia situacija šeimoje. Svarbu paminėti, kad jauni žmonės visada dabartinį save mato prastesnį negu iki jų įžvelgiamo lūžio taško.

Man sunkiai sekasi tvarkytis su emocijomis. Dažniausiai jas laikau savyje. Analizuojant tyrimo duomenis paaiškėjo, kad dalis jaunuolių patiria sunkumų valdydami savo emocijas. Patys žmonės jaučia, kad „kažkas“ yra ne taip, ir teigia, jog norėtų būti mažiau jautrūs, principingi, geriau mokėti išreikšti savo jausmus.

Dalis jaunų žmonių netgi ima tapatintis su savo emocijų raiškos sunkumais. Pavyzdžiui, viena tyrime dalyvavusi mergina pasakoja: „*Ką galiu pasakyti, tai esu... Pasakyti, kad aš nervuot nu tokia kaip čia pasakyti. Kaprizinga gal. Nervuota. Nachui, nachui siuntėja (juokiasi). Ką čia dar? Nagla.*“

Svarbu paminėti, jog net keletas žmonių dalijosi, kad yra perdėtai jautrūs. „*Nu nežinau, nu ta prasme kiekvieną kartą skirtingai būna. Jeigu būna įžeidžia kas nors mane nu net, nu nežinau tiesiog su kažkuom susipyksti arba įžeidžia ir tiesiog tada atrodo sėdi ir taip tipo, žinai, nu taip kažkaip graudu ir atrodo, kad tuoj apsisiverksi ir būna nu taip, žinai, akys užašaroja, bet taip nusisuki ir praeina.*“ – pasakoja mergina. „*Nn tai iš nervų dažniausiai tas tik jautrumas, o taip tai nežinau... Pavyzdį tarkim kažkas sunervina, bet ne dėl to, kad aš apsisiverkiu, dėl to nu tipo ne dėl to, kad pradeda ašaros lietis, kai tipo man blogai, dėl to iš nervų tik*“ – atvirauja vienas tyrimo dalyvių vaikinių.

Be to, žmonės teigia, kad, kylant sunkių emocijų, jie yra linkę jas laikyti savyje. „*Aš visą laiką kenčiu. Pavyzdžiui, mane nervuoja aš vis tiek pasėdėsiu, patylėsiu geriau negu kažką pasakysiu*“ – teigia viena iš merginų.

Baumeister (1999) nurodo, kad žmonės, turintys žemą savivertę, dažniau kenčia nuo nemalonių jausmų. Mokslininko atlikti tyrimai rodo, kad žema savivertė stipriai susijusi su nerimu ir depresija. Be to, yra manoma, kad gebėjimas tinkamai reaguoti į sudėtingas situacijas priklauso nuo jauno žmogaus turimų streso valdymo įgūdžių (Bosma, Jackson 1990).

Gautus duomenis vertinant bendrame viso tyrimo kontekste galima daryti prielaidą, kad emocijų raiškos sunkumai yra susiję su reikiamų įgūdžių trūkumu. Taip pat žmonės, susidurdami su sunkumais priimdami ir reikšdami savo emocijas, yra linkę save vertinti kaip pažeidžiamus ar silpnus.

Gynybinės reakcijos man padeda išgyventi sunkius gyvenimo momentus. Kasdieniame gyvenime visi žmonės patiria mažesnių ar didesnių įvykių, kurie kelia grėsmę jų savigarbai. Tokiais atvejais atsiradus negatyviai žmogaus gyvenimo pusiausvyrai įsiterpia saviapgaulės ir savigynos mechanizmai (Rudman ir kt. 2007). Tyrimo eigoje tyrimo dalyvių atsakymuose išryškėjo dėsningumas, parodantis, kad jauni žmonės, leidžiantys laiką gatvėje, linkę gynybiškai reaguoti į skaudžiausias savo gyvenimo patirtis. Dažniausiai gynybinės reakcijos pasireiškė kalbant apie savo silpnybes, šeimos narių alkoholizmą, pasakojant apie savo neigiamai vertinamą patirtį, norą nusižudyti ar svarstant apie ateitį.

Dalis jaunuolių ieško racionalių pateisinimų aiškindami esamus ar buvusius sunkumus namuose: „*mano tėtis mėgo išgert ir dabar mėgsta, bet čia ne paslaptis, čia visi žmonės mėgsta išgert*“ – pasakoja viena ir merginų. „*Toks gyvenimas (šypsosi). Visi geria. Aišku dar toks rajonas...*“ – savo mintimis dalijasi vaikinai.

Kita atsiskleidusi gynybinė reakcija – juokas. Jaunuoliai tyrimo metu padidėjus įtampai dažnai pradėdavo juoktis, pasitelkdami humorą žiūrėjo į jiems atrodančias beviltiškas situacijas. Įdomu yra tai, kad keletas jaunuolių teigė patys suvokiantys savo neadekvačias reakcijas. „*O šiaip tai kartais, dažniau patoleruot žmones, nes kartais, nes labai dažnai viską priimu juoko forma, nes per daug linksmas ir laimingas esu. Mėgstu per daug prikolint, bet, aišku, dažnai reikia priimt rimtą tokį sprendimą, bet priimu juokais*“, – savo išvalgomis dalijasi vienas tyrimo dalyvis. O mergina pasakoja, kad ji ima juoktis, kai iš tikrųjų norisi verkti: „*Gali būt nežinau, bet aš pastebėjau šitą dalyką ir aš visą laiką jeigu. Va kažką panašaus, aš visą laiką šypsaus, nežinau blet, bet jeigu būna jeigu apie kažką galvoji, ane? Ir tipo paima grūzas, noris verkt pradėt ir draugė sako, tu blet verki ar sako tu juokies. Nes pradėdu žvengt, tada pradėdu verkt, tada žvengt, verkt, žvengt ir nesuprasi, vienu metu viskas*.“

Dar viena pastebėta reakcija – neigimas. Žmonės, pasakodami apie savo sunkumus, skaudžią patirtį staiga imdavo tai neigti ar švelninti. Pavyzdžiui, vaikinai, interviu pradžioje pripažinęs, jog yra per daug jautrus, vėliau kalba visai kitaip: „*Man retai reikia išsiguosti, nes jeigu tas to jautrumo nieks neišspaudžia, tai aš visą laiką būnu toks patenkintas gyvenimu, optimistas ir tiek. Retai, kas pralaužia tą jautrumą*.“

Teigiama, kad spontaniškai kylančios gynybinės reakcijos į skirtingas grėsmes gali padėti išvengti neigiamų emocijų, pavyzdžiui, nerimo, kuris išsklaidytų žmogaus ramybę grėsmės aki-vaizdoje (Rudman ir kt. 2007). Nesant gynybos mechanizmų, žmonės gyvenimo netikėtumus kęstų emociškai. Tai reiškia, kad žmonės privalo turėti keletą būdų, automatiškai reguliuojančių jų emocijas siekiant išvengti lėtinio nerimo ir nevilties (Frijda 1988, cit. pgl. Rudman ir kt. 2007).

Taigi galima daryti prielaidą, kad jaunų žmonių neadekvačios reakcijos slepia patirtį, kuri šiuo gyvenimo momentu yra jiems nepakeliama, o gynybinės reakcijos jaunuolius apsaugo nuo kylančios įtampos ar stresinių situacijų. Patys jaunuoliai dažnai pastebi savo šias neadekvačias reakcijas, tačiau jų negali paaiškinti.

Prasta savijauta – vaikystėje patirtų traumų, šeimos problemų ar dabar patiriamų sunkumų padarinys. Kalbantis su jaunuoliais išaiškėjo, kad daugelis jų nėra patenkinti arba yra ne iki galo patenkinti savo gyvenimu, dažnai juos aplanko slogios, „sunkios“ mintys. „*Aš dažniausiai būnu be nuotaikos. Jo, aš galiu rodyti, kad aš esu su nuotaika, bet tikrai galiu būti be nuotaikos. Nu aš tokia apgaulinga šiaip esu*“, – pasakoja tyrimo dalyvė. O vienas iš vaikinų įvardija persekiojantį vienišumo jausmą: „*Mhm... Kartais atrodo jautiesi vienišas toks. Vienas toks*.“

Paprašius plačiau papasakoti apie šią situaciją, jaunuoliai atviravo apie sunkumus, kuriuos patyrė, ir kaip tai juos pakeitė. „*Tiesiog vis dar po tėčio, tada, kai sužinojau, kad tėtis mirė, aš pasidariau labai niūri...*“, – apie pasikeitimus po tėvo mirties pasakoja tyrimo dalyvavusi mergina. „*Nu tai... Dažnai kieme būdavau, bet užtat tėvas gerdavo. Gal dėl to tos blogos mintys buvo. Ir viskas čia*“, – apie tėvo priklausomybę ir savo savijautą kalba vaikinai. Be šių ir kitų sunkumų, patirtų šeimoje, jaunuoliai pasakojo apie neigiamą patirtį mokykloje: „*Mokykloje aš šiaip galima sakyt su niekuom nebendrauju. Nežinau, tiesiog. Klasėj nieks nebendrauju...*“

Visa ši skirtinga patirtis jauniems žmonėms sukelia daugybę jausmų, dažnai jie gyvena prislėgti depresyvių minčių. Svarbu tai, kad kai kurie mokslininkai teigia, jog savigarba ir depresija yra vienas konstruktas ir turėtų būti traktuojami kaip vieno aspekto priešingybės, t. y. depresija yra tas pats kas žema savigarba. Tokia išvada buvo padaryta, nes pastebėta, jog depresija ir žema savigarba stipriai susijusios. (Watson 2002, cit. pgl. Solwiso ir Orth 2012).

Siekiant apibendrinti visus šiuos duomenis galima daryti prielaidą, kad tyrimo dalyvių prasta psichinė sveikata priklauso nuo patirtų sunkumų. Tai turi įtakos žemai jaunuolių savigarbai, kuri pasireiškia save matant kaip „nepritampantį“ ar atskirtyje esantį žmogų.

Savivaizdžio formavimosi socialinis kontekstas: šeimoje vyrauja chaosas, bet man ji vis tiek labai svarbi. Atliekant interviu su jaunais žmonėmis buvo pastebėta, kad daugelis pasakoja ne tik apie save, bet ir apie savo šeimą. Tai rodo gana stiprų jaunuolių tapatinimąsi su šeimoje išgyventa patirtimi. Viena mergina, pasakodama apie savo tėvo alkoholizmą, teigia: „*Jisai pats toksai jau buvo. Nu, ta prasme, jisai anksčiau pats toksai buvo. Grynai kaip aš.*“

Svarbu paminėti tai, kad dauguma tyrimo dalyvių pasakodami apie savo šeimą patiria dve-jopus jausmus. Viena vertus, jie savo problemų priežastį įžvelgia tėvų elgesyje, jų priimtuose sprendimuose ir kt. Kita vertus, paprašius įvardyti, kuo savo gyvenime jie didžiuojasi, ne vienas jų teigė, kad didžiuojasi būtent savo tėvais. Interpretuojant šiuos duomenis galima daryti prielaidą, kad panašus dvejopus jausmus jauni žmonės išgyvena suvokdami save. Pavyzdžiui, minėta mergina iš pradžių pasakojusi apie tėvo alkoholizmą, apie tai, kad ji jaučia, jog turi atpirkti tėvų padarytas nuodėmes, vėliau teigia savo gyvenime labiausiai besididžiuojanti savo tėvu: „*Ir jisai aplamai, nežinau... Mus auginęs viską atidavė.*“ Kitas pavyzdys: mergina pasakoja apie išgyvenamus konfliktus su ja globojančia sese: „*Nes paskutinįkart kai man stvėrė už gerklės... Aš tiesiog šoke buvau, aš nežinojau, ką jai net sakyti. Aš ten vėliau kitą dieną iš viso galima sakyti nekalbėjau nuo to laiko. Ką aš žinau, kažkaip taip fee. (pasipurto).*“ Vėliau mergina atskleidžia sesės svarbą: „*Bet šiaip jo, rimtai, aš gal būčiau nusižudžius, bet negaliu to padaryti, nes man tiesiog sesės yra per daug gaila palikti.*“ Taip pat vienas vaikinys, pasakojęs apie patirtą patėvio smurtą vaikystėje, vėliau įvardija šių sunkių patirčių prasmę: „*Bet galbūt aš jam už kažką ir dėkingas esu. Už tai, kad parodė kažkiek gyvenimo, koku nereikia būt.*“

Vieno mokslinio tyrimo išvados rodo, kad yra stiprus tiesioginis šeimos funkcionavimo ir pauglystėje patirtų sunkumų, šių sunkumų ir žmogaus savęs suvokimo ryšys, o šeimos funkcionavimas iš dalies daro įtaką šiems sunkumams ir žmogaus savęs suvokimui (Henderson ir kt. 2006).

Apibendrinant šiuos duomenis galima teigti, kad jaunų žmonių šeimose išgyventa patirtis palieka ne tik prisiminimus, bet ir prisideda prie savęs ir pasaulio suvokimo formavimo. Gatvėje leidžiantys laiką jaunuoliai dažniausiai savo šeimose patiria didesnių ar mažesnių sunkumų: tėvų netektis, alkoholizmas, smurtas ir kt. Nepaisant to, jaunuoliams šeima lieka ypač svarbi jų savęs paveikslas dalis.

3. Jaunuolių savęs vertinimas

Turiu daug teigiamų savybių, bet man trūksta pasitikėjimo savimi. Tyrime dalyvavę jauni žmonės atskleidė daugybę, jų manymu, turimų teigiamų savybių: nuoširdumas, paslaugumas, noras padėti kitiems, geras humoro jausmas, aktyvumas ir kt. Vis dėlto verta atkreipti dėmesį, kad daugelis šių savybių buvo išsakytos tyliai, neužtikrintai, pasakant ir iškart paneigiant savo žodžius. Pavyzdžiui, viena tyrimo dalyvė sako: „*O šiaip tai, kad ką aš žinau / o šiaip tai labai nuoširdi esu.*“

Svarbu pažymėti, kad dalis jaunuolių yra įsisamoninę, kad jiems trūksta pasitikėjimo savimi. „*Mhm... Nežinau, kad (kosėja) aš. Nežinau, ar jeigu aš pasiimsiu kokį nors tikslą, aš nemanau, kad aš jį įgyvendinsiu. Kažkaip, nes nežinau. Nelabai savim pasitikiu*“, – teigia viena mergina.

Be to, analizuojant duomenis paaiškėjo, kad pasitikėjimo savimi trūkumas dažnai pasireiškia abejojant savo jėgomis. Taip vienas vaikinai pasakoja apie jo turimą savybę padėti savo draugams: „*Na, aišku, stengiuosi motyvuoti, bet nežinau, ar visad pavyksta...*“

Baumeister (1999) rašo, kad pasitikėjimas savimi yra žmogaus savivertės dalis. Prastai save vertinantys žmonės yra linkę dvejojti dėl savo jėgų ar sprendimų. Teigiama, kad aukštą savivertę turintys žmonės dažnai jaučiasi laimingesni už kitus, o žemu savęs vertinimu pasižymintys žmonės jaučiasi blogai. Taip pat svarbu paminėti, kad mokslininko atlikti išsamūs tyrimai parodė, jog esant žemai savivertei sunkiau sekasi prisiimti iniciatyvą ar megzti ryšius su kitais žmonėmis, tačiau aukštos savivertės žmonės dažniau pervertina savo jėgas.

Išanalizavus turimus duomenis galima teigti, kad jauni žmonės dažnai abejoja savo turimomis teigiamomis savybėmis. Jie žino savo stiprybes, gali įvardyti savo pozityvias savybes, bet tai padaryti jiems yra gana sunku dėl pasitikėjimo savimi trūkumo. Tikėtina, kad pasitikėjimo savimi trūkumas turi reikšmingą įtaką žemam savęs vertinimui.

Neigiamas savęs vertinimas: nei pats sau, nei gyvenimas, kurį gyvenu, man nepatinka. Analizuojant visus interviu paaiškėjo, kad viena iš dažniausiai pasikartojančių tendencijų buvo jaunuolių neigiamas savęs vertinimas. Svarbu paminėti, kad toks požiūris išryškėjo atsakant į skirtingus klausimus, pasakojant ne tik apie save, bet ir apie savo socialinę aplinką.

Pavyzdžiui, viena mergina viso interviu metu pradėjusi atsakinėti į klausimus tam tikru momentu sustodavo ir atsisakydavo kalbėti toliau. Mergina sakė: „*Ai, gal nepasakosiu čia. Chuine, karoče.*“ arba „*Mmm... Nežinau. Čia gal sau pasiliksiu šitą...*“ Vis dėlto interviu pabaigoje mergina atskleidė, kodėl jai sunku atsiverti tyrėjui. „*Nu ten ten, čia, čia ta prasme... (atsidūsta) Tu sakysi tiesiog debilė*“, – teigia tyrimo dalyvė. Iš šių duomenų galime teigti, kad mergina savo patirtį vertina itin neigiamai ir mano, kad kiti žmonės (šiuo atveju tyrėjas) gali ją atstumti.

Taip pat tyrimo metu atsiskleidė dar vienas įdomus aspektas. Pavyzdžiui, neigiamas savęs vertinimas atsiskleidė atsakant į klausimą, kuriuo buvo siekta išsiaiškinti teigiamus asmenybės bruožus. Paklausus, kas geriausiai gyvenime sekasi, viena mergina atsakė: „*Apgaudinėt, meluot, išsisukinėt, vaidint...*“ Tai rodo, kad kartais atskleisti savęs neigiamą vertinimą yra per sunku, todėl toks atsakymo būdas padeda sušvelninti realybę.

Kitas neigiamo savęs vertinimo aspektas atsiskleidė išreiškiant nepasitenkinimą savo fizine išvaizda. Pavyzdžiui, viena mergina sako: „*bet iš išvaizdos tai ką aš žinau... Visi sako, kad graži, bet sau aš, iš vienos pusės, taip, atrodo, jo, aš graži jo, bet negaliu, aš sau per mažai tiesiog sveriu. Ir aš sau tai įsikalus į galvą ir viskas.*“ Įdomu yra tai, jog iš pažiūros ši mergina neatrodė labai plona. Todėl būtent šiuo atveju patvirtinama Carl Rogers savęs suvokimo teorija, kurioje teigiama, kad esamas ir įsivaizduojamas „Aš“ gali skirtis (McLeod 2008).

Minėta, kad dalis neigiamo savęs vertinimo atskleidė pasakojant ne tiesiogiai apie save, o apie savo santykius su kitais žmonėmis, situaciją šeimoje. Pavyzdžiui, viena mergina pasakoja, kad ji netgi žinodama, jog vaikinai su ja bendrauja, nes nori ją išnaudoti, ji vis tiek renkasi būti su jais. „*Mane lengva išnaudoti iš tikro. Visom prasmėm. Tikrai mane labai lengva išnaudoti, tiesiog apsimesk mano geru draugu, duok man kažkokį tai nežinau...*“, – teigia tyrimo dalyvė.

Daugelis išvardytų pavyzdžių aiškiai atskleidžia neigiamą savęs vertinimą, kuris yra paaiškinamas žemo savęs vertinimo teorija (Baumeister 1999). Vis dėlto detalčiau norėtusi paanalizuoti paskutinį pavyzdį, kai mergina, netgi suvokdama, kad yra išnaudojama, vis tiek renkasi tokius santykius. Žmonės, pasiūlydami neigiamą įvertinimą žmonėms, kurie turi neigiamą nuomonę

apie save, iš tikrųjų gali patenkinti jų individualius pozityvumo siekius. Visų pirma žmonės, turintys skurdų savęs suvokimą, gali ieškoti negatyvaus grįžtamojo ryšio iš kitų, siekdami atpažinti ir pataisyti savo netinkamą elgesį. Antra, žmonės, kurie jaučiasi beverčiai, gali ieškoti kritiškų apibūdinimų tikėdamiesi juos įveikti ir galiausiai įrodyti savo vertę. Trečia, žmonės, turintys neigiamą savivoką, gali bandyti pateisinti savo neigiamą požiūrį į save pasirinkdami žmones, kurie juos taip pat nepalankiai vertintų. Galiausiai žmonės, pasižymintys neigiamu savęs vertinimu, gali ieškoti santykių, iš kurių sulauktų neigiamo grįžtamojo ryšio, siekdami patvirtinti tikėjimą, kad jie turi protingų ir įžvalgių bendraminčių (Owens 1993).

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad gatvėje laiką leidžiantys jauni žmonės pasižymi neigiamu savęs vertinimu skirtingose gyvenimo srityse. Tokį vertinimą gali rodyti jaunuolio pasirengimas atvirai kalbėti apie savo patirtį, vertinant savo fizinę išvaizdą, kalbantis apie socialinę aplinką, turimas teigiamas savybes ar net santykius su žmonėmis.

Savo gyvenime didžiuojasi savimi, nes įveikiau daug sunkumų. Analizuojant visus tyrimo dalyvių interviu išryškėjo, kad jauni žmonės savo gyvenime didžiuojasi savimi, nes, nepaisant visų sunkumų, jie vis dar gyvena. Pavyzdžiui, vienas vaikinai sako: „Nu tai savim didžiuojuos. Išgyvenau.“, o mergina teigia: „Jo. Nu, kad tiesiog nenuleidau rankų net nežiūrint, kas man atsitiko.“ Tyrimo dalyvių pasisakymai rodo, kad jie savo gyvenimą vertina kaip sunkų.

Ilgainiui vystosi jaunuolių požiūris, kad gyvenimas yra lyg „kova“, o tai formuoja tam tikrą savivoką. „Kovotojas, nes tiesiog bandau siekti to ko noriu. Ir... Bandau to siekt, ta prasme nu nepasiduodu iš karto. Būna taip, kad nuleidi rankas, bet vis tiek dar kažką darai“, – taip save apibūdina vienas tyrimo dalyvis.

Savikontrolė, pastangos ir didelė motyvacija įveikti – tai vienos iš strategijų, kuriomis jaunuoliai stengiasi nugalėti iškylančius gyvenimo sunkumus. Jie tiki, kad gali susitvarkyti su įvairiomis situacijomis, konfrontuoja su pavojumi, ramina save, jei sukyla nerimas (Bosma ir Jackson 1990). Įveiką jie laiko sėkme, o kiekviena patirta sėkmė, pasak tyrėjų, bent šiek didina jaunų žmonių savivertę (Baumeister 1999). Todėl, apibendrinant visus duomenis, galima teigti, kad būtent pozityvi nuostata vertinant savo pastangas įveikti gyvenimo sunkumus prisideda prie aukštesnės savivertės formavimosi.

Leisdamas laiką su savo draugais jaučiuosi vertingas. Kalbantis su jaunuoliais išryškėjo draugų svarba. Yra žinoma, kad paauglystėje santykiai su draugais dažniausiai atitinka jaunų žmonių interesus ir nereikalauja gynybiškumo. Draugystės santykis jaunuoliams suteikia galimybę geriau pažinti skirtingus savo asmenybės aspektus ir sulaukti palaikančio grįžtamojo ryšio (Bosma, Jackson 1990). Labai dažnai paaugliai daugiau laiko praleidžia su savo draugais nei su šeima. Šio tyrimo metu išaiškėjo keletas svarbių dalykų, paaiškinančių, kaip jaunų žmonių bendravimas su savo bendraamžiais prisideda prie jų savęs vertinimo.

Jaunuoliai pasakojo, jog bendraujant su draugais labai svarbu tai, kad jie gali jais pasitikėti. „Nu taip. Pasitikėjimas – didžiausia vertybė sakyčiau. Draugų. Pasipasakot kartais, nu šiaip papasakot istoriją, bet tokią rimtą ir niekas daugiau nežinotų tarkim tik jis. Ar keli tie kiti dar...“, – sako tyrimo dalyvis. Taip pat jauni žmonės, bendraudami su bendraamžiais, jaučiasi laisvi, nieko nevaržomi ir priimti. „Bet kada gali pas jį užeit. Am, nežinau, be jo leidimo nueini, pasiimi pavalgyt ten kažko“, – šitaip vaikinai apibūdina savo santykį su draugu.

Kitiems tyrimo dalyviams bendravimas su draugais teikia progą jaustis mažiau vienišiams ir labai dažnai užpildo atsiradusią tuštumą dėl susiklosčiusios situacijos šeimoje. „Ne, o šiaip, tai

ką aš žinau. Nu kad tikrai nebūt ten vieniša, be draugų, tai to tikrai taip nenoriu.“, – pasakoja tyrimo dalyvė. „*Arba būnam su draugais. Kai būni su draugais tai kažkaip net užsimiršti apie viską. Visos problemos, laikas kaip ir sustoja. Tu tiesiog juokiesi su jais būni, linksminiesi. Ir tau tai padeda užmiršt*“, – teigia tyrimo dalyvis.

Mokslininkai Bosma ir Jackson (1990) teigia, kad paauglystėje bendraudami su draugais žmonės gali atsiskleisti netgi su neadekvačiais savo asmenybės ypatumais. Taip pat jie su savo draugais dažnai dalijasi sunkumais, kurių patiria bendraudami su tėvais. Santykių svarbą ir įtaką žmogaus savivertei mini ir Rogers (1959), teigia, kad pozityvūs santykiai žmones priartina prie idealaus „Aš“.

Apibendrinant svarbu paminėti, kad, paprašius papasakoti momentą, kada jie jautėsi geriausiai, beveik visi teigė, jog tada, kai būna su draugais. „*Dažniausiai jaučiuosi gerai, kai aš būnu lauke su draugais*“, – teigia viena mergina. Žmonės tarp kitų žmonių labai gerai jaučiasi tada, kai mano esą priimti, svarbūs, prasmingi, o svarbiausia – vertingi. Būtent taip, pasak tyrimo dalyvių, jie jaučiasi leisdami laiką su bendraamžiais. Todėl galima daryti išvadą, kad bendravimas su draugais ir esamas neteisiškas, nuoširdus santykis tiesiogiai prisideda prie gatvėje laiką leidžiančių jaunuolių pozityvesnio savęs matymo.

4. Jaunuolių idealusis „aš“

Išgyvenu sunkų laikotarpį, todėl negalvoju apie ateitį, bet trokštu to, ko dabar labiausiai trūksta. Analizuojant tyrimo duomenis, kurie susiję su tyrimo dalyvių gyvenimo tikslais, siekais ir ambicijomis, išryškėjo du pagrindiniai dalykai. Viena vertus, jaunuoliai šiuo savo gyvenimo laikotarpiu susiduria su įvairiais sunkumais, todėl jiems sunku save įsivaizduoti ateityje. Jie nejaučia savo tęstinumo ir yra rimtai susirūpinę dabartimi. Pavyzdžiui, mergina šitaip paaiškina, kodėl jai sunku atsakyti į klausimą apie gyvenimo siekius: „*Aš nežinau, kaip aš galiu žinot, ką aš veiksiu toliau, jeigu aš nežinau, kas bus rytoj. Jeigu aš nežinau...*“, „*Nes toks gyvenimas šurum burum, ten tas, ten tas, ten tas, ten su tuo problemų, ten su tuo problemų. Nežinau, noriu visus tokius mazgelius mano gyvenimas per takelius visokius, per visokius užuominas taip toliau, nežinau šypteli*“, – požiūrį į savo gyvenimą atskleidžia kita mergina. Iš šių duomenų galima matyti, kad joms yra sunku įvardyti savo norus. Galima įsivaizduoti, kad merginos, pasakydamos tai, ko jos iš tikrųjų nori, pasijaustų labai pažeidžiamos. Remiantis duomenimis galima daryti prielaidą, kad dalis gatvėje laiką leidžiančių žmonių neturi aiškių ateities lūkesčių, yra pasimetę. „*Savo gyvenime išmoks norėčiau šiaip gal susikurt kokią nors svajonę ir pasiekti ją. / (kosti)*“, – teigia tyrimo dalyvė.

Antra, jauni žmonės ateityje nori to, ko jiems dabar labiausiai trūksta. Mergina, pasakojusi, kad labai daug konfliktuoja su savo sese, atskleidžia, kas ateityje turėtų pasikeisti: „*Ne vat kai jeigu susiklostys gyvenimas, kai su sese pradėsim normaliai sutart, tada gal ir kažkaip išsitiesinsiu savo kelią. Bet dabar tai nežinau...*“ Taip pat vienas vaikinai, neturintis nuolatinės gyvenamosios vietos, sako, kad gyvenime siekia stabilumo: „*Mm... Pabaigt mokslus aišku, surast žmonę, irgi normalią, padorią. Tada susilaukt vaikų ir pragyvent likusį gyvenimą.*“, „*Turėčiau pinigų už ką visą tai įgyvendint. Nes dabar be pinigų tu tiesiog nieko negali padaryti. Viskas kainuoja. Absoliučiai viskas*“, – pasakoja tyrimo dalyvis.

Žmonės, kurie gyvenime atsisako vertybių ir tikslų, sukuria vidinį vakuumą, kuris daro įtaką savivokai. Šis vidinis vakuumas dažnai paskatina žmones aktyviai ieškoti to, kas galėtų pakeisti į šalį nustumtus dalykus. Visas procesas dar kitaip vadinamas žmogaus savivokos nepakankamumo krize. Šios būsenos žmonės tampa labiau pažeidžiami. Žmonės, išgyvenę šią krizę, vėl ima siekti savo tikslų (Bosma, Jackson, 1990).

Apibendrinant turimus duomenimis galima teigi, kad tik nedaugelis jaunuolių aiškiai žino, ko nori gyvenime, ar kelia sau labai ambicingus tikslus. Dauguma jų norų ir siekių yra skirta artimiausiai aplinkai, šeimai. Tik nedaugelis žmonių turi užsibrėžę profesinių tikslų ar save supranta kaip atsakingus ne tik už savo gerovę, bet ir savo aplinką.

Išvados

Gatvėje laiką leidžiantys 14–18 metų jaunuoliai neturi iki galo susiformavusio savaivaizdžio bei pasižymi silpnais savirefleksijos įgūdžiais, todėl jiems yra sunku kalbėti apie save. Remiantis tyrimo duomenimis paaiškėjo, kad dauguma gatvėje leidžiančių laiką jaunų žmonių yra linkę į delinkventinį elgesį, savęs žalojimą ar savizudybę. Jauni žmonės aiškiai suvokia savo elgesį visuomenės lūkesčių požiūriu. Realus elgesio ir kitų lūkesčių neatitiktis skatina neigiamo savo paveiklo kūrimą ir savikaltą. Patys jaunuoliai, aiškindami tokį savo elgesį, teigia, kad jiems trūksta prasmės dabartiniame gyvenime. Jie jaučia bendrą nepasitenkinimą gyvenimu ir yra praradę viltį, kad jis gali pasikeisti.

Jaunuolių savivoka yra besikeičianti. Dauguma jų savo gyvenime gali nusakyti konkretų lūžio tašką, kada jie ir jų gyvenimas pasikeitė. Jauni žmonės save iki lūžio taško vertina geriau. Kaip minimą lūžio tašką jie laiko šiuos gyvenimo įvykius: tėvų netektį, bandymą žudytis, paėmimą iš šeimos ir paauglystės pradžią.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad jaunų žmonių nemažą piešiamo savęs paveiklo dalį užima šeima. Šeimose išgyventos patirtys tiesiogiai prisideda prie savivokos formavimosi. Dėl neigiamų patirčių savo šeimoje arba socialinėje aplinkoje jaunuoliai išgyvena skirtingus jausmus, juos kamuoja depresyvos mintys. Būtent dėl to jie yra linkę save matyti kaip „nepritampančius“ ar atskirtyje esančius žmones. Tačiau, nepaisant ten išgyvenamų sunkumų (smurto, alkoholizmo, netekčių, skyrybų), šeima jaunuoliams yra labai svarbi.

Patys jaunuoliai mano, kad jiems trūksta įgūdžių, kurie padėtų įveikti skirtingas emocijas. Jie dažniausiai yra linkę sunkias emocijas laikyti savyje, o save apibūdina kaip perdėtai jautrius. Bendraujant su gatvės jaunuoliais jiems įtampą keliančiomis temomis dažnai atsiskleidžia jų gynybinės reakcijos: juokas, racionalumas, neigimas. Po šiomis neadekvačiomis reakcijomis dažnai slepiasi neįsisąmoninti jausmai ar neigiama patirtis. Patys jauni žmonės dažnai įsisąmonina šias neadekvačias reakcijas.

Gatvėje laiką leidžiantys jaunuoliai pasižymi neigiamu savęs vertinimu skirtingose gyvenimo srityse. Toks vertinimas gali būti matomas iš jaunuolio pasiruošimo atvirai kalbėti apie savo patirtį, vertinant savo fizinę išvaizdą, kalbant apie jų socialinę aplinką. Jauni žmonės teigia, kad jiems trūksta pasitikėjimo savimi, o tai turi tiesioginę įtaką žemos savivertės formavimuisi.

Analizuojant tyrimo duomenis matyti pozityvesnę jaunų žmonių nuostatą jiems vertinant savo pastangas įveikti gyvenimo sunkumus. Jie didžiuojasi savimi, kad, nepaisant visų sunkumų, vis dar gyvena. Be to, gatvėje laiką leidžiantys jauni žmonės teigia, kad gyvenime geriausiai jaučiasi

būdami su savo draugais. Bendravimas su bendraamžiais jaunuoliams teikia galimybę pasijusti vertingiems. Tai prisideda prie pozityvesnio savęs suvokimo formavimo.

Dėl dabartinio gyvenimo sudėtingumo jaunuoliams yra sunku įsivaizduoti savo ateitį. Jie stoja tikėjimo pokyčių savo gyvenime galimybėmis. Tik nedaugelis aiškiai žino, ko nori gyvenime, ar kelia sau ambicingus tikslus. Dauguma keliamų tikslų yra skirta artimiausiai aplinkai, šeimai. Mažai žmonių turi užsibrėžę profesinių tikslų ar save supranta kaip atsakingus ne tik už savo gerovę, bet ir savo aplinką.

Siekiant dar geriau pažinti ir suprasti gatvėje laiką leidžiančius jaunos žmones, ateityje atliekant mokslinius tyrimus daugiau dėmesio būtų galima skirti šiame straipsnyje aprašytiems tam tikriems jaunų žmonių gyvenimo aspektams, pavyzdžiui, jaunų žmonių, leidžiančių laiką gatvėje, tarpusavio santykiams arba patiriamai socialinei atskirčiai.

LITERATŪRA

Baumeister, R. F. 1999. Self Concept, self esteem, and identity, in *Personality: Contemporary theory and Reserach*, ed. V. J. Derlega, B. A. Winstead, W. H. Jones Chicago: Wadsworth Publishing.

Bender, K.; Thompson, S. J.; McManus, H.; Lantry, J. 2007. Capacity for Survival: Exploring Strengths of Homeless Street Youth, *Child Youth Care Forum*, 36(1): 25–42.

Bosma, H.; Jackson, S. 1990. *Coping and Self-Concept in Adolescence*. Berlin: Springer-Verlag.

Cole, D. A.; Maxwell, S. E.; Martin, J. M.; Peeke, L. G.; Seroczynski, A. D.; Tram, J. M.; Hoffman, K. B.; Ruiz, M. D.; Jacquez, F.; Maschman, T. 2001. The Development of Multiple Domains of Child and Adolescent Self-Concept: A Cohort Sequential Longitudinal Design, *Child Development*, 72(6): 1723–1746.

Crimmens, D.; Factor, F.; Jeffs, T.; Pitts, J.; Pugh, C.; Spence, J.; Turner, P. 2004. *Reaching socially excluded young people: a national study of street-based youth work*. Leicester: National Youth Agency.

Demo, D. H. 1992. The Self-Concept Over Time: Research Issues and Directions, *Annual Review of Sociology*, 18: 303–326.

Fletcher, A.; Bonell, Ch. 2008. Detaching youth work to reduce drug and alcohol-related harm, *Public Policy Research*, 15(4): 217–223.

Henderson, C. E.; Dakof, G. A.; Schwartz, S. J.; Liddle, H. A. 2006. Family Functioning, Self-Concept, and Severity of Adolescents Externalizing Problems, *Journal of Child and Family Studies*, 15: 721–731.

ISMO – *International Society for Mobile Youth Work. The Concept of Mobile Youth Work* [žiūrėta 2015.06.21]. Prieiga per internetą: <http://www.ismo-online.de/logicio/client/ismo/file/downloads/myw.pdf>;

Kidd, S. A.; Kral, M. J. 2002. Suicide and Prostitution Among Street Youth: a Qualitative Analysis, *Adolescence*, 37(146): 411–430.

Kidd, S.; Golan, S. 2008. Resilience in homeless youth: the key role of self-esteem, *American Journal of Orthopsychiatry*, 78(2): 163.

Laureckis, K.; Laucytė, G.; Došenė, E.; Beliukevičiūtė, D. 2015. *Mokytis iš gatvės: darbo su jaunimu gatvėje praktinis gidas*. Vilnius: Jaunimo reikalų departamentas prie SAMD.

Malinauskas, A.; Kučikas, A. 2008. *Atviri jaunimo centrai – jaunimo poreikiams* [žiūrėta 2015.06.21]. Prieiga per internetą: http://www.jrd.lt/uploads/dokumentai/atviri_jaunimo_centrai.pdf;

Manning, M. A. 2007. Self Concept and Self-Esteem in Adolescents, *Principal Leadership (Middle School Ed.)*, 7(6): 11–15.

McCarthy, J. D.; Hoge, D. R. 1984. The Dynamics of Self-Esteem and Delinquency, *American Journal of Sociology*, 90(2): 396–410.

Murray, L. K.; Singh, N. S.; Surkan, P. J.; Semrau, K.; Bass, J.; Bolton, P. 2012. A Qualitative Study of Georgian Youth Who Are on the Street or Institutionalized, *International Journal of Pediatrics*, 12: 1–11.

- Owens, T. J. 1993. Accentuate the Positive-and the Negative: Rethinking the Use of Self-Esteem, Self-Deprecation, and Self-Confidence, *Social Psychology Quarterly*, 56(4): 288–299.
- Pare, M. 2013. Intervention by Performing Arts and self-concept among street youth: Conference Paper, Conference, *7th SELF Biennial International Conference and ERAS Conference (Singapore)*.
- Parker, A. K. 2010. Longitudinal Investigation of Young Adolescents' Self-Concepts in the Middle Grades, *Reserach in Middle Level Education Online*, 33(10): 1–13.
- Powell, K. C. 2009. The Role of Concept of Self and Societal Expectations in Academic and Career Achievement, *Journal of Adult Education*, 38(2): 32–40.
- Rew, L.; Sharon, D. H. 2003. Personal strengths of homeless adolescents living in a high-risk environment, *Advances in Nursing Science*, 26(2): 90–101.
- Rogers, C. 1959. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework, *Psychology: A study of a science*, 1(3): 184–256.
- Rudman, L. A.; Dohn, M. C.; Rutgers, K. F. 2007. Implicit Self-Esteem Compensation: Automatic Threat Defense, *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5): 798–813.
- Strauss, A. C.; Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. London: SAGE Publications.
- Štuopytė, E. 2010. Socioedukacinė pagalba gatvės vaikams siekiant jų socialinės aprėpties bendruomenėje, *Socialiniai mokslai*, 2(68): 103–111.
- Švedaitė-Sakalauškė, B.; Eidukevičiūtė, D. 2015. Socialinis darbas su jaunimu gatvėje – pirmoji patirtis Lietuvoje. *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 11: 37–53.
- Vignoles, V. L.; Gollidge, J.; Regalia, C.; Manzi, C.; Scabini, E. 2006. Beyond Self-Esteem: Influence of Multiple Motives and Identity Construction, *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(2): 308–333.
- Wilken, P. 2010. *Revisiting Carl Rogers Theory of Personality* [žiūrėta 2015 06 21]. Prieiga per internetą: <http://journalpsyche.org/revisiting-carl-rogers-theory-of-personality/>
- Wylie, R. C. 1979. *The Self Concept*. Nebraska: University of Nebraska Pres.

SELF-CONCEPT OF YOUNG PEOPLE WHO SPEND TIME ON STREETS

Kasparas Laureckis, Donata Petružytė

Summary

The aim of this paper is to reveal the self-concept of young people who spend their time in the streets. It is based on results of qualitative research (6 interviews with young people). The research revealed that these young people face various difficulties that have a direct negative impact on their self-worth. Young people often see themselves as “inappropriate”, “bad” or being in exclusion. Due to various childhood difficulties, problems in the family or among peers they often feel lonely, plagued by depressive thoughts. Most of them feel a general dissatisfaction with life. They speak about lack of meaning of life as a cause of their risky behaviour. However, they know their strengths.

Key words: self-concept, youth, outreach youth work, detached youth work, social street work.